

Konjaničko oružje seobe naroda u Podravini

Dva nova arheološka nalaza iz Zbirke obitelji Zvijerac

ROBERT ČIMIN

Rimsko Carstvo svoj vrhunac u teritorijalnom, ekonomskom, društvenom i umjetničkom pogledu proživljava tijekom 2. i 3. stoljeća. Istovremeno započinju prve provale germanskih plemena preko sjevernog limesa, a ubrzo se pokreće i Velika seoba naroda tijekom 2. polovine 4. stoljeća koja traje sve do kraja 8. stoljeća. Najpoznatije etničke grupe u pokušaju osvajanja Rima i rušenja njegova carstva bili su: Huni, Langobardi, Ostrogoti, Vizigoti i Vandali, a s kojima se kreću druge manje grupe: Gepidi, Alemani, Sarmati, Heruli, Alani i drugi. Njihovi glavni pravci kretanja pokazuju kako su često zaobilazili prostor Podravine i u pomicanju prema zapadu većinom koristili široku mađarsku „stepsku“ ravnicu. Poznato je kako ti nomadi u prvim naletima nisu osnivali trajna „arheološki vidljiva“ staništa pa je njihovo kratkotrajno zadržavanje moguće dokumentirati u malobrojnim istraženim grobljima ili pak slučajnim arheološkim nalazima. Nalazi seobe naroda općenito su rijetki u Hrvatskoj, poglavito oni iz najranije faze. Čak dva takva predmeta pronađena su u posljednje 2 godine u šljunčari Jegeniš kod Đelekovca, a čuvaju se u Zbirci obitelji Zvijerac u Torčecu. Riječ je o željeznom kratkom maču koji se prema određenim tipološkim karakteristikama povezuje s Alanima i datiran je u sam kraj 4. ili 1. polovinu 5. stoljeća te vršku željezne trokrilne strelice s trnom za nasad istočnjačke „skitsko-hunske“ provenijencije datirane u širi vremenski period od 5. do 7. stoljeća.

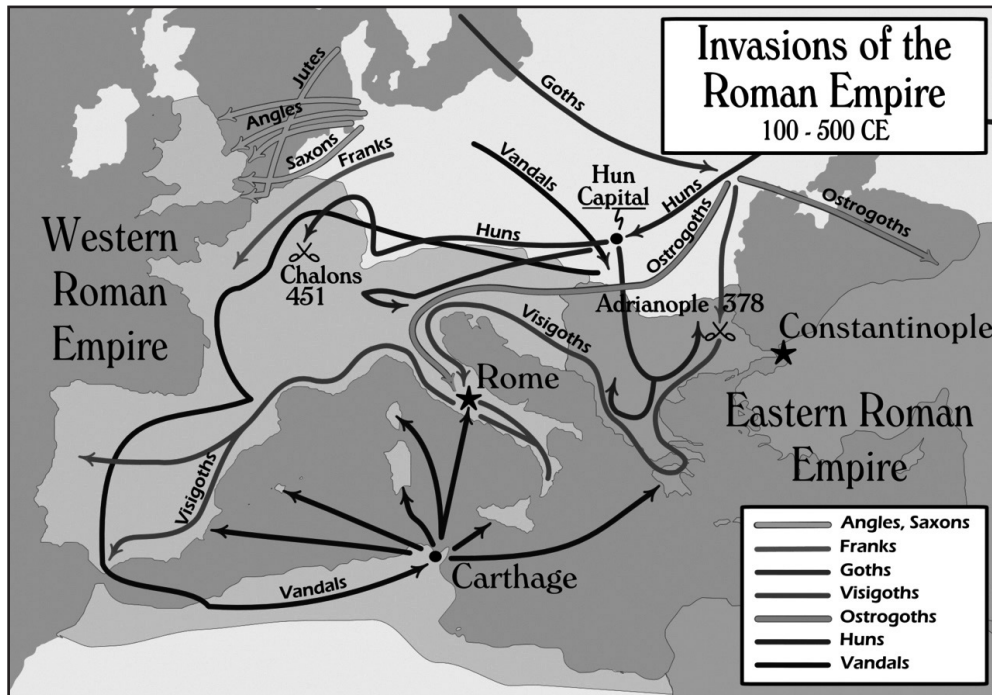
Ključne riječi: Huni, Alani, Avari, etničke grupe, seoba naroda, rani srednji vijek, Podravina, kratki mač, trokrilna strelica

1. Uvod

Velika seoba naroda ili seoba naroda opisuje razdoblje koje je znatno potreslo Rimsko Carstvo. Predvodili su ga Huni koji su isprva predstavljali najveću opasnost za Istočno Rimsko Carstvo, a kasnije su stigli i do Rima. Posljedica toga jest brzo dijeljenje teritorija Zapadnog Rimskog Carstva među Francima, Gotima, Vandalima, Anglima i Sasima. Germani su se već od 2. stoljeća pomicali prema granicama Rimskog Carstva iako su to bili tek maleni pomaci s povremenim upadima preko limesa, odnosno granice Rimskog Carstva. Tek

je u 4. stoljeću počelo pravo naseljavanje Istočnog Rimskog Carstva od strane nomada s istoka i sjevera.

Sve je započelo kada su Huni, etnička grupa mongolskog podrijetla, prošli kroz Vrata naroda, koja vode iz Rusije u Europu, čime su potjerali sve germanske narode prema granicama Carstva i uzrokovali nezaustavan domino-efekt. Prodorom germanskih naroda Carstvo je počelo gubiti svoju moć. Na udaru Huna prvi su se našli Ostrogoti koji su se nalazili iznad Azovskog mora i na krimskom poluotoku, a koji su preko Balkanskog poluotoka došli sve do sjevera Italije. Sljedeći na redu bili su

Sl. 1. Glavni pravci kretanja etničkih grupa tijekom seobe naroda (izvor: <https://commons.wikimedia.org/>; 31. 7. 2015.).

Vizigoti koji su zatražili čak i dozvolu cara Valensa za ulazak u područje Zapadnog Rimskog Carstva, a zauzvrat su se njihove snage u nekoliko navrata borile na rimskoj strani. Unatoč dogovoru, Vizigoti su se u bitci kod Hadrijanapola 378. godine sukobili s Rimljanima i počeli harati Europom; prvo su na udaru bile Grčka i Dalmacija, a 410. godine opljačkali su i sâm Rim. Iz Italije su se preko Galije uputili u Hispaniju gdje su oko 428. godine osnovali novu državu između rijeka Ebro i Jucar. Vandali su se, također potisnuti Hunima, prvotno smjestili u srednjoj Europi, a preko Gibraltara su ušli u sjevernu Afriku i stvorili državu na mjestu stare Kartage. Godine 455. napali su i spalili Rim, a tim događajem nastao je termin „vandalizam“ za sva oskvrnuća spomenika i kulturnih dobara. Smrću brata Blede 444. godine Atila postaje jedini hunski vladar na vrhuncu njihove moći te bezuspješno napada Carigrad, a glavna mu želja postaje Rim. Nije ga želio napasti izravno, već je prvo krenuo u Galiju gdje ga je 451. godine dočekala rimsko-vizigotska vojska pod vodstvom zapovjednika Flavija Ecija na Kataluanskim poljanama. Sukob je završio bez pobjednika, a Huni su se povukli u Panoniju gdje su imali svoju drža-

vu – kaganat sa sjedištem u Tokaju (Madaraska). Atila, ili Bič Božji kako su ga zvali kršćani, umro je 453. godine pod čudnim okolnostima te su Huni ubrzo napustili Europu i vratili se u Aziju. Iako su upravo oni znatno potresli Carstvo, na kraju ga nisu uspjeli slomiti. Prepustili su to drugim etničkim grupama 476. godine, a oni se postupno miješaju s Turcima (Bugarima), Germanima i Avarima i nestaju s vojno-političke scene.¹

2. Etničke grupe

Seoba naroda zapravo je val prodora različitih etničkih grupa koje nikada nisu homogene iako se često doživljavaju kao takve. Etnička grupa (grč. *ethnos* – narod) je prema definiciji društveno definirana kategorija lju-

¹ ŠIŠIĆ, Ferdo: *Pregled povijesti hrvatskoga naroda od najstarijih dana do 1. decembra 1918.*, Zagreb: St. Kugli, 1920., 44–45; GRAFENAUER, Bogo; PEROVIĆ, Dušan; ŠIDAK, Jaroslav (ur.): *Historija naroda Jugoslavije I*, Zagreb: Izdavačko poduzeće „Školska knjiga“, 1953., 53–55; BRANDT, Miroslav: *Srednjovjekovno doba povijesnog razvitka*, Zagreb: SNL, 1995., 42–53; ŠIŠIĆ, Ferdo: *Povijest Hrvata. Pregled povijesti hrvatskoga naroda 600. – 1526.*, Split: Marjan tisak, 2004., 66–68.

di koji se međusobno identificiraju na temelju zajedničkih predaka, društvenih, kulturalnih i/ili nekih drugih sličnosti.² Dakle, određena pripadnost etničkoj grupi ima tendenciju definiranja zajedničke kulturne baštine, predaka, mitova o porijeklu, povijesti, domovine, jezika (odnosno dijalekta) ili čak ideologije. U kulturno-povijesnom ili pak arheološkom pogledu, pripadnost etnika manifestira se kroz simboličke sisteme kao što su religija, mitologija i rituali, kuhinja, stil oblačenja, kulturne ostavštine, fizički izgled itd.

Pripadnost individua određenoj etničkoj grupi je višeslojna i u kontekstu migracije i dijasporskih činjenica nije uvijek sasvim jasna. Nove etničke grupe mogu nastajati, primjerice, kao posljedica konflikta ili kroz migracije, uslijed čega može doći do „gubitka“ određenih etničkih grupa povezivanjem u jednu veću etničku grupu. Identifikacija etničke grupe s vlastitom grupom je pretežno toliko jaka da individui/etničku djeluje potpuno prirodnom i samorazumljivom. Radi se naprosto o kolektivnom osjećaju zajedništva. Konceptija kulturnog razlikovanja između „mi“ i „oni/drugi“ naziva se etnicitet. O etničkim grupama i etnicitetu u ranom srednjem vijeku, u vrijeme seobe narod, a pisalo se u mnogo navrata, a svakako ne bi trebalo izostaviti radove Volкера Bierbrauera, Rogera Brubakera, Florina Curte, Anthonyja D. Smitha, Patricka J. Gearyja, Waltera Pohla, a u nas Hrvoja Gračanina.³

2 PEOPLE, James; BAILEY, Garrick: *Humanity: An Introduction to Cultural Anthropology*, Belmont: Wadsworth Cengage learning, 9th edition, 2010, 389.

3 BIERBRAUER Volker: *Ethnos und Mobilität im 5. Jahrhundert aus archaologischer Sicht: Vom Kaukasus bis Niederösterreich*, München, 2008; BRUBAKER, Rogers: *Ethnicity without Groups*, London, 2004; CURTA, Florin (ur.): *Borders, Barriers and Ethnogenesis. Frontiers in Late Antiquity and the Middle Ages*, Brepols, 2006; SMITH, Anthony D.: *National Identities: Modern and Medieval? // Concept of National Identity in the Middle Ages* (ur. Simon Forde, Lesley Johnson, Alan V. Murray), Leeds, 1995; GEARY, Patrick J.: *Ethnic identity as a situational construct in the Early Middle Ages // Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien* 112, 1982., 15–26; POHL, Walter: *Conception of ethnicity in Early Medieval studies // Archaeologia Polona* 29, 1991., 39–49; GRAČANIN, Hrvoje: *Ethnicity and Migrations in the Late Antique and Early Medieval Middle Danube Region: Examples Linking the Areas of Modern Croatia and Slovakia // Slovensko a Chorvátsko. Historické paralely a vzťahy (do roku 1780.)* (ur. Stanislava Kuzmová i Alison Ruth Kolosova), Bratislava, 2013., 43–48.

Materijalna ostavština često jest ključna odrednica etničke grupe, odnosno za razliku od primjerice duhovne ostavštine, nju nam je daleko lakše iščitati ili opipati. Možda nam je najbliži primjer postanaki definiranje vlastite etničke grupe – Hrvata. Poznato je kako Slave ni na područje južne Panonije dolaze već negdje u 6. stoljeću, potom su tu određeno vrijeme usko povezani s Avarima, a zatim se u 7. stoljeću odvajaju u određene grupe. No, što to i kada među Slavenima Hrvate čini Hrvatima? To se vjerojatno najbolje očitava u kasnijim predromaničkim sakralnim i svjetovnim kamenim spomenicima, poput dijelova oltarnih pregrada na kojima se pojavljuje svojstven i jedinstven način izvedbenog ukrašavanja iliti narodnog umjetničkog izričaja – hrvatski pleter.⁴ Srećom, pored materijalne kulturne baštine iz tog vremena sačuvani su i pisani izvori čijom se usporedbom može pratiti vrijeme nastanka svijesti o hrvatskom etnicitetu. Tako su u Rižinicama kod Solina u crkvi sv. Petra pronađeni kameni ulomci s natpisom „*pro duce Trepim(ero)*“ („*za kneza Trpimira*“) što se povezuje s njegovim početkom banske vlasti hrvatske kneževine (845. – 864.). U tom pogledu osobito je znamenita Trpimirova darovnica iz 852. godine u kojoj se naziva „*iuvatus mune-re divino dux Croatorum*“ („*pomoću Božjom knezom Hrvata*“), a svoju zemlju naziva „*regnum Croatorum*“ („*kraljevstvo Hrvata*“), što najvjerojatnije označava zemlju nad kojom vladaju Hrvati. Prvi je to poznati spomen hrvatskog imena u samostalnoj upravnoj vlasti. Na njegovu dvoru se pred franačkom vlašću sklanja benediktinski monah Gottschalk koji nam je ostavio opis hrvatskoga dvora gdje Trpimira naziva „*rex Sclavorum*“ („*kraljem Sklavina*“), a papa Ivan VIII. između 874. i 875. godine piše knezu Domagoju nazivajući ga „*dux Sclavorum*“ („*knez Sklavina*“). Branimirov (879. – 892.) natpis iz predromaničke crkve u Muću iz 888. godine ne donosi vladarski natpis, ali ga se na arhitravu oltarne pregrade iz crkve sv. Mihovila u Ninu naziva „*(Bra)nnimero dux Sclavorum*“ („*Branimir knez Sklavina*“), dok se na arhitravnoj gredi i zabatu u Šopotu kod Benkovca naziva „*Branimero com... dux Chruatoru(m)*“ („*Branimir knez Hrvata*“).⁵ Tu se po prvi puta Hrva-

4 GUNJAČA, Stjepan; JELOVINA, Dušan: *Starohrvatska baština*, Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1976.

5 Isto, 14–16, 21, 96–97.

ti povezuju uz pleter (istokračni križ), u kamenoj plastici što je rezultat dvostoljetnog razvoja upravne vlasti na jednom prostoru. Na nesreću, etničke grupe tijekom kasne antike, odnosno u vrijeme seobe naroda, u svojoj brznoj tranziciji nisu stigle ostaviti pisani trag, a jedine pisane izvore i podatke o njima nalazimo u subjektivnim radovima rimskih autora. No, njihovo se „pismo“ i kratkotrajna prisutnost na određenom prostoru vjerojatno može prepoznati u materijalnoj ostavštini, a ovog puta riječ je o Hunima, Alanima, možda čak i ranim Avarima...

3. Huni

Huni su narod mongolsko-turkmenско-ga porijekla, nomadi i vrsni konjanici i po svemu sudeći najznačajnija etnička grupa u velikoj seobi naroda. Još i danas se brojni znanstvenici prepiru oko njihova podrijetla. Sredinom 18. stoljeća Joseph de Guignes (1756. – 1758.) identificirao je Hune s nomadskim ratnicima Xiongnu koje su u 3. stoljeću pr. Kr. poznavali u drevnoj Kini.⁶ Pretpostavka je kako je naziv Hun u početku općenito opisivao vladajuću skupinu nomadskih ratnika iz središnje Azije (današnja Mongolija?). Nema dovoljno dokaza o tome što se događalo s tim nomadskim narodima od vremena kada su se napustili Kinu do vremena kada su se pojavili u istočnoj Europi. Jedan od dokaza koji povezuje Hune s nomadima Xiongnu jesu srednjoazijski izvori koji Hune prevode kao Xiongnu i obratno.⁷ Prvi njihov spomen na zapadu oblikom Hunnoi navodi Tacit (*Publius Kornelius Tacitus*, 56. – 117.) oko 91. godine i smješta ih u blizini Kaspijskog jezera, a 139. godine grčki geograf Ptolomej (*Claudius Ptolemaeus*, 83. – 161.) piše o Chunoi (grč. Χουνοί ili Χουνοί) koji su se pod vladavinom kralja Suna smjestili na sjeveru Crnog mora.⁸

Nakon što su uništili državu Alana, pod vodstvom Balamira, prodrli su u Europu i po-

krenuli seobu naroda. Ubrzo su uništili Ostrogotsko kraljevstvo i unijeli veliku paniku već oko 376. godine. Nakon tih prvih zapaženih prodora, Huni postaju federati i plaćenici Rimskog Carstva pa tako nakon bitke kod Hadrijanopola oko 380. godine dobivaju pravo naseljavanja u Panoniji. Od 395. godine Huni započinju velikim napadima na Istočno Rimsko Carstvo upadima u Trakiju, Kapadokiju, Siriju i Antiohiju čime su natjerali rimskog cara Teodozija 398. godine na uspješan protunapad kojeg prenosi povjesničar Eutropije (*Flavius Eutropius*, 4. – 5. stoljeće).⁹ Jesu li Huni bili podmićeni od strane cara i dragovoljno napustili te provincije ili pak stvarno poraženi ostaje nepoznanica do daljnega.

Oko 430. godine Rua postaje kralj hunske konfederacije. Sklopio je savez s rimskim vojskovođom Flavijem Ecijem i pomogao mu u bitkama na Zapadu. Rua je bio vrlo ambiciozan te je spremao veliki osvajački pohod protiv Istočnog Rimskog Carstva. No, planovi su mu propali jer je uskoro umro, ostavivši svoje nećake Atilu i Bledu za nasljednike. Rimljani nisu ni slutili kako će prava opasnost tek uslijediti. Bleda i Atila podijelili su svoje nasljeđe nominalno na dva odvojena dijela iako su ga u praksi držali kao cjelinu. Uskoro je Atila uspio prisiliti vojno oslabljeno Istočno Rimsko Carstvo da potpiše sporazum s Hunima, što je donekle pokušao iskoristiti istočnorimski car Teodozije II. sagrađivši velike zidine oko carske prijestolnice u Carigradu. Mir nije dugo potrajao jer je rimski biskup Marg 435. godine prešao Dunav i opljačkao hunska groblja, a tim je činom razbjjesnio Hune što je rezultiralo novim sukobima.¹⁰

Huni su uskoro napali Istočno Rimsko Carstvo. Car Teodozije bio je bespomoćan jer su u isto vrijeme Vandali u sjevernoj Africi osvojili Kartagu, a povremeno su se odvijale i borbe s Perzijancima. Na putu do Carigrada Huni su ubrzo osvojili brojne gradove, a 440. godine napadaju važnu rimsku utvrdu i trgo-

6 DE GUIGNES, Joseph: *Histoire générale des Huns, des Turcs, des Mongols et des autres Tartares*, Paris: Chez Desaint & Saillant, 1756. – 1758.; 7–10; BRANDT, Miroslav: Nav. dj., 42.

7 DE LA VAISSIÈRE, Etienne: *Huns et Xiongnu // Central Asiatic Journal* 49/1, 2005., 3–26.

8 THOMPSON, Edward Arthur: *A History of Attila and the Huns*, Oxford: Oxford University Press, 1948.

9 SINOR, Denis: *The Cambridge history of early Inner Asia*, Cambridge: Cambridge University Press., 1994., 181.

10 THOMPSON, Edward Arthur: *The Huns*, Wiley-Blackwell, 1999., 136; DOPSCH, Heinz: *Steuernvölker im mittelalterlichen Osteuropa – Hunnen, Awaren, Ungarn und Mongolen*, 2003., 4–5 (dostupno na: <http://www.sbg.ac.at/ger/samson/rvws2003-04/dopsch2003.doc>, 16. 7. 2009.).

Sl. 2. Ulpiano Checa (1860. – 1916.), *Invasion of the Barbarians / The Huns approaching Rome*, 1887., Museo Municipal Ulpiano Checa, Madrid (izvor: <https://commons.wikimedia.org/>, 31. 7. 2015.).

više *Castra Constantias* na obalama Dunava. Novim primirjem 441. godine prodor je nakratko zaustavljen, a već 443. godine Rimljani im odbijaju plaćati dogovoreni danak što dovodi do novih napada. Pod vodstvom Atila došli su do Carigrada, izvojevali pobjedu, ali nisu uspjeli osvojiti sam grad – prijestolnicu Istočnog Rimskog Carstva. Ne uspjevši probiti visoke gradske zidine, hunska se vojska povlači u unutrašnjost Panonije gdje Bleda uskoro umire (445.), ostavivši Atilu jedinim hunskim vladarem.¹¹

Postavši prvim vladarem s apsolutnom moći, Atila je nastavio pljačkati i paliti, razmišljajući o zapadu. Iako su Huni do tada bili većinom u dobrim odnosima sa Zapadnim Rimskim Carstvom, sve dok su ratovali s Istočnim, to se uskoro promijenilo. Dobri odnosi bili su prisutni zbog vojskovođe Flavija Ecija, s kojim su Huni bili prijatelji još od vremena Rue. Kao jedan od razloga zaoštavanja odnosa navodi se nudenje pomoći Rimu od strane vandalskog kralja Gajzerika u borbi protiv Vizigota u Galiji, ali moguće je kako je do toga došlo jednim pismom Honorije (sestre zapadnorimskog cara Valentinijana III.). Njega je, naime, Atila protumačio kao prosidbu uslijed čega je kao miraz zatražio pola Zapadnog Rimskog Carstva. To je car Valentinijan, naravno, glatko odbio, a što je bio izravan povod za hunski upad na Galiju.¹²

Uvidjevši s kakvom je opasnošću Zapadno Rimsko Carstvo suočeno, rimski je vojskovođa Flavije Ecije bio prisiljen sklopiti savez s Vizigotima, narodom koji je zapravo najviše mrzio. Dana 7. travnja Huni su osvojili i spalili grad Metz te potom krenuli prema Orleansu, s čijeg puta ih je prema Kataluanskim poljima (*Campus Mauriciacus*) skrenula ujedinjena vojska Vizigota i Rimljana. Dana 20. lipnja 451. godine dogodila se jedna od najznačajnijih bitaka u ratnoj povijesti. Iako se ona često prikazuje kao sukob Huna s Rimljanima, bitka je u stvarnosti bila multinacionalna jer se ondje borilo mnoštvo različitih i srodnih etničkih grupa. Sukladno hunskim običajima, u rano jutro neposredno prije bitke, pregledom organa žrtvovane životinje proračunato je kako će Hune zadesiti katastrofa, a jedan od suparničkih vođa bit će ubijen. Već su idućeg jutra Vizigoti otkrili kako je njihov vođa Teodorik poginuo, a uslijed velikih gubitaka na obje strane, bitka je završila neodlučno te se hunska vojska povukla prema Italiji.¹³

Tijekom 452. godine zauzeti su i opljačkani mnogi gradovi (Akvileja, Verona, Bergamo, Milan), a uslijed pregovora i epidemije Huni su se povukli u mađarsku ravnicu. U središtu hunskog carstva Atila je pripremao novi napad na Carigrad, što je prekinuto njegovom nenadnom smrću.¹⁴ Tradicionalan opis smr-

Migrations and the Roman West, 376 – 568, Cambridge: Cambridge University Press, 2007., 251–252.

11 HARVEY, Bonnie: *Attila the Hun*, New York: Infobase Publishing, 2003., 15; DOPSCH, Heinz: Nav. dj., 5.

13 BRANDT, Miroslav: Nav. dj., 52; DOPSCH, Heinz: Nav. dj., 7–8.

12 DOPSCH, Heinz: Nav. dj., 6–7; HALSALL, Guy: *Barbarian*

14 HALSALL, Guy: Nav. dj., 253–254.

ti napisao je antički povjesničar Prisko (*Priscus of Panium*, 410./420. – 448./449.), koji nam kasnije prenosi Jordan, a govori kako je veliki hunski vođa umro od izljeva krvi u mozak tijekom prve bračne noći s mladom Ildiko, djevojkom najvjerojatnije germanskog podrijetla. Alternativna priča o njegovoj smrti govori kako ga je ubila njegova žena na poticaj istočnorimskog cara Marcijana. Pravu istinu vjerojatno nikada nećemo znati. Legenda govori da je pokopan u trostrukom sarkofagu od zlata, srebra i željeza ispod riječnog korita, a oni koji su ga pokopali i znali gdje se grob nalazi bili su ubijeni kako bi točna lokacija zauvijek ostala tajna.¹⁵

Atilu je naslijedio stariji sin Ellak koji nije bio sposoban održati osvojena područja na okupu. Drugi su Atilini sinovi iskoristili situaciju i započeli borbu oko podjele očeva nasljeđa. Uslijed toga, Huni su oslabili te su ih naposljetku porazili Gepidi pod Ardarikom u bitci kod rijeke Nedao 454. godine gdje je Ellak i poginuo. Smrću drugog Atilina sina Dengizika, posljednjeg hunskog kralja, Huni se polako povlače prema Aziji gdje nestaju jednako brzo kao što su se i pojavili.¹⁶

Arheologija nam danas pomaže u otkrivanju života i društva Huna, a svakako potvrđuje činjenicu kako su cijenili lijep nakit koji su pokapali sa svojim mrtvima. Prema Rimljanima Huni su jeli, spavali i živjeli na konjima te bi zadobivali vrtoglavicu kada bi stali na zemlju. To je vjerojatno poprilično uveličano, ali pokazuje kako je Hunima, za razliku od Europljana u to vrijeme, konj bio neizmjeran bitan u njihovu životu. Oni su bili stalnom u pokretu. Nisu poznavali pismo i nisu gradili trajne gradove, već su koristili organske materijale poput tkanine, kože i drva. Legenda govori kako su zbog želje da im ratnici izgledaju što strašnije djeci povezivanjem glave deformirali izgled. Hranili su se korijenjem divljih biljaka i polusirovim mesom koje bi čuvali ispod svojih sedala.¹⁷

Poput drugih stepskih naroda, daleko

najveći dio hunske vojske činilo je konjaništvo, a hunski su se ratnici oslanjali na pokretljivost, spretnost i brzinu konja te prodornu snagu lukova i strijela. Na bojnopolju oslanjali bi se na brzi juriš kojeg je slijedila kiša strijela ispaljenih iz njihovih kompozitnih lukova. Na takve brze taktike Europljani nisu bili navikli pa nisu imali brzi odgovor. Uz lukove i strijele Huni su rijetko koristili mačeve i kopljaja.¹⁸ Jezik kojim su se ovi strašni ratnici služili već je odavno izumro, ali smatra se kako je u srodstvu s današnjim kuvaškim i turskim jezikom.¹⁹ Hunima su vladali kraljevi o kojima ima vrlo malo pouzdanih informacija. Prije Atile bili su konfederacija, a on je vjerojatno bio jedini vladar koji je uspostavio potpunu kontrolu nad svim Hunima. Bili Atila i njegov narod beskrupulozni barbari ili narod hrabrosti i snage, Huni će zauvijek ostati zapamćeni po svojoj okrutnosti i hrabrosti.

4. Tko su bili Alani?

Kao što je već ranije rečeno, usporedno s Hunima kreću se druge manje etničke grupe, a jedna od njih bili su Alani. Postoje neke indicije kako se prvi poznati zapisi o njima nalaze u kineskim povijesnim izvorima u obliku Yancai već krajem 2. stoljeća pr. Kr.²⁰ Naime, to se ime kod njih izjednačuje s Aorsima, snažnim Sarmatskim plemenom koje se nalazilo između rijeke Don i Azovskog mora, a iste spominje i grčki povjesničar i filozof Strabon (*Strabo*, 64. g. pr. Kr. – 24. g.).²¹ Vjerojatno su Alani početkom 1. stoljeća iz središnje Azije migrirali prema zapadu i stekli dominantnu poziciju među Sarmatima koji žive između Dona i Kaspijskog jezera.²² Na tom su

18 DOPSCH, Heinz: Nav. dj., 9–10.

19 MAENCHEN-HELFFEN, Otto: Nav. dj., 403.

20 ALEMANY, Agustí: *Sources on the Alans: A Critical Compilation*, Leiden, 2000., 396–399.

21 ZADNEPROVSKIY, Y. A.: *The Nomads of Northern Central Asia After the Invasion of Alexander // History of Civilizations of Central Asia: The Development of Sedentary and Nomadic Civilizations, 700 BC to AD 250* (ur. János Harmatta), Pariz: UNESCO History of Civilizations of Central Asia vol II., 1994., 457.

22 BRZEZINSKI, Richard; MIELCZAREK, Mariusz: *The Sarmatians 600 BC – AD 450*, Oxford: Osprey publishing, 2002., 10–11, ZADNEPROVSKIY, Y. A.: Nav. dj., 457–458.

15 MAENCHEN-HELFFEN, Otto: *The World of the Huns*, Jackson: University of California Press., 1973., 364.

16 ANDRIĆ, Stanko: *Južna Panonija u doba Velike seobe naroda // Scrinia Slavonica* 2, 2002., 133; DOPSCH, Heinz: Nav. dj., 8.

17 BECHRACH Bernard S.: *A History of the Alans in the West*. Minneapolis, 1973., 67–69; DOPSCH, Heinz: Nav. dj., 8.

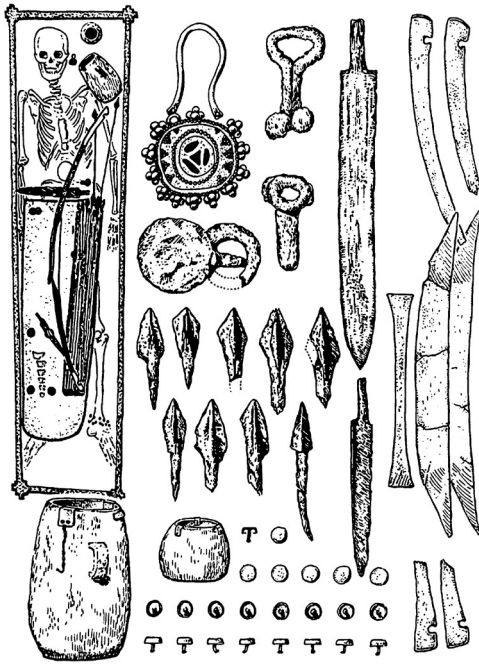
ON THE MOVE: LOWER DON REGION,
1st CENTURY AD

1: Alan nobleman

2: Young Sarmatian warrior

Sl. 3. Rekonstrukcija alanskog ratnika na Krimskom poluotoku tijekom 1. stoljeća.
Glavno oružje konjanika jest kompozitni luk, a o pojas mu je obješen kratki mač
(izvor: BRZEZINSKI, Richard; MIELCZAREK, Mariusz: Nav. dj., 29).

Sl. 4. Primjer ranog hunskog pokopa s lukom, trokrilnim strelicama i kratkim mačem, Aktöbe II u Kazahstanu (izvor: BÖNA, István: *Das Hunnenreich*, 169–170, Abb. 3).

prostoru tada poznati iz znamenitog zapisa partskog kralja Vologesa (*Vologesses*, 51. – 78.) koji navodi kako se u 11. godini svoje vladavine borio protiv Kuluka, kralja Alana. Taj zapis prenosi i upotpunjuje židovski povjesničar Josip Flavije (*Josephus*, 37. – 100.) u čijim je *Židovskim ratovima* (*De Bell. Jud.*, VII – 7.4) vidljivo kako su Alani, koji žive uz Azovsko more, prešli Vrata naroda 73. godine i porazili vojsku Pakora (kralja Medije) i Tiridata (kralja Armenije), odnosno braću Vologesa I.²³

Godine 135. Alani su provalili u Malu Aziju preko Kavkaza te opustošili Mediju i Armeniju. Ubrzo ih je potisnuo Arijan (*Arrian*, 86./89. – 146./160.), grčko-rimski upravitelj provincije Kapadokija, uslijed čega je napisao detaljan izvještaj *Rat protiv Alana* (*Ektaxis kata Alanoon*), a koji danas čini jedan od glavnih izvora u proučavanju rimske vojne takti-

ke.²⁴ Arijanov tekst *Alanica* u kojem je vjerojatno mnogo detaljnije opisao Alane nažalost je izgubljen.²⁵ U razdoblju od 215. do 250. godine Goti su proširili utjecaj na jugoistok i prekinuli alansku dominaciju na crnomorskim stepama. No, čini se kako su Alani ipak imali značajan utjecaj na gotsko društvo, umjetnost i kulturu, koji su preuzeli način jahanja, kao i tzv. životinjski stil u umjetnosti. No, dolaskom Gota mnogi su se Alani vjerojatno povukli prema Donu gdje su uspostavili kontakte s pridošlim Hunima sredinom 4. stoljeća. U to ih vrijeme rimski povjesničar Amijan (*Amianus Marcellinus*, 325./330. – nakon 391.) naziva „prije zvani *Massagetae*“ (31.2.12), a Dion Kasije (*Lucius Cassius Dio Cocceianus*, 155. – 235.) ih isto tako slovi i u ranijoj *Rimskoj povijesti* (LXIX, 15). Amijan piše kako su Alani bili „nešto poput Huna, ali u načinu života i navikama daleko manje divlji“ (31.2.21), a Jordan (*Jordanes*, 526. – 575.) pak navodi kako su Hunima „jednaki u borbi, ali se od njih razlikuju u civilizacijski, ponašanjem i izgledom“ (126 – 7).²⁶

Prema Amijanu, oko 370. godine narušeni su odnosi između većine Alana i Huna, s obzirom da su Huni u jednom „neopreznom“ prodoru napali i pobili mnoge donske Alane, a s preživjelima stvorili vojni savez. Ti su Alani, zajedno s drugim Sarmatima i Hunima, krenuli u osvajanje zapada. Jedna od tih skupina zajedno se s Gotima borila u poznatoj bitci kod Hadrijanopola 378. godine, a u kojoj je poginuo i rimski car Valens, rodnom iz Vinkovaca (*Cibalae*). Alani se nakon tih događaja dijele u tri osnovne grupe: jedni se bore na strani Rimljana, drugi su se pridružili skupinama Huna, Vizigota ili Ostrogota, a dio zapadnih Alana pridružio se Vandalima i Svebima u invaziji na rimsku Galiju.²⁷

Grgur iz Toursa (*Gregory*, 539. – 594.) u djelu *Knjiga franačke povijesti* (*Liber Historiae Francorum*) spominje kako je Vandale 31. prosinca 406. godine spasio alanski kralj Respendial u sukobu s Francima na prijelazu preko

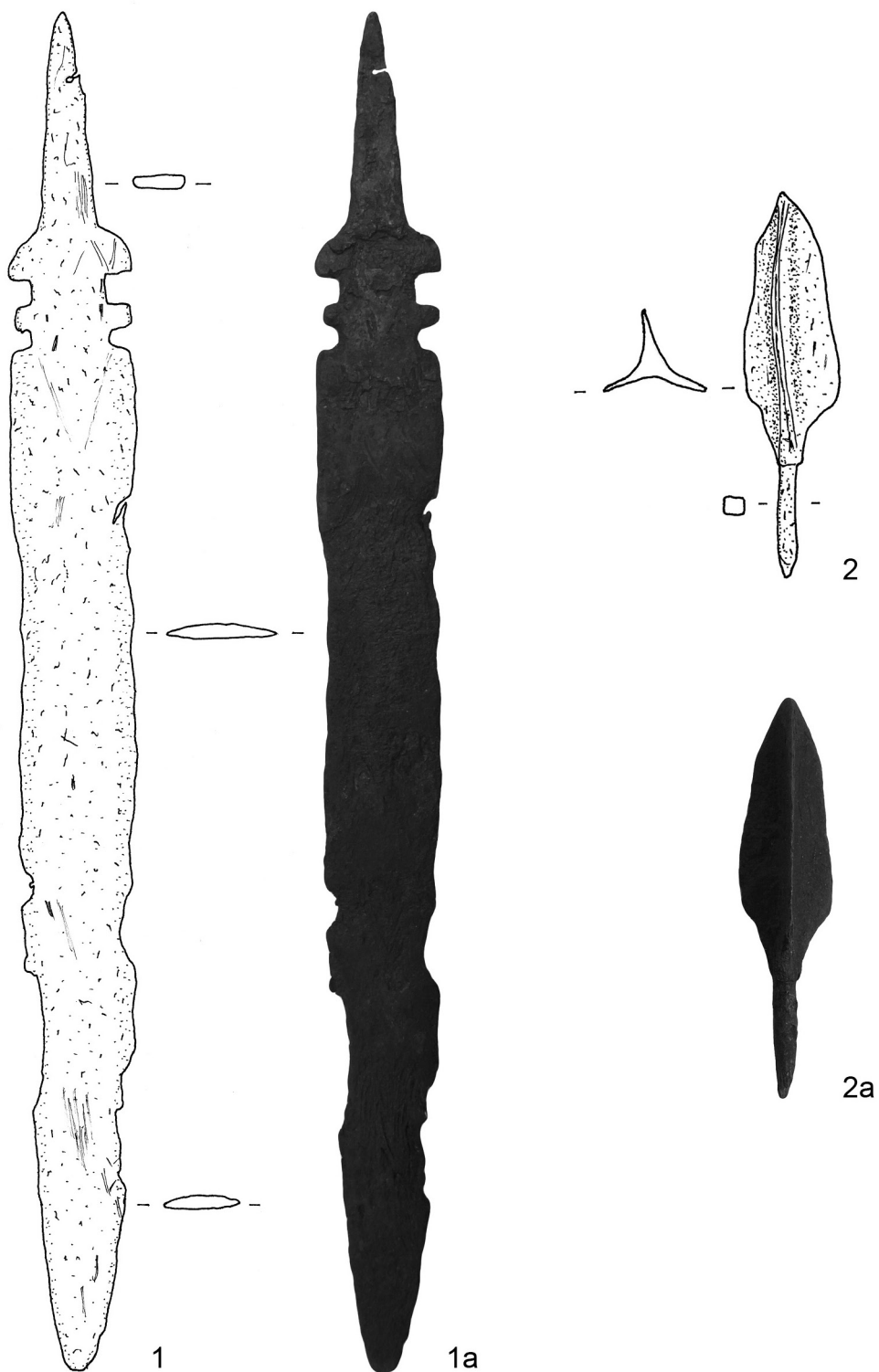
23 MIILLENHOFF, Karl: *Deutsche Altertumskunde II*, Berlin, 1892., 42; TAUBLER, E.: *Zur Geschichte der Alanen* // Klio IX, 1909., 15; ANDERSON, J. G. C.: *The Eastern Frontier from Tiberius to Nero* // Cambridge Ancient History X, 1934., 777; BECHRACH Bernard S.: *A History of the Alans in the West*, 5; BRZEZINSKI, Richard; MIELCZAREK, Mariusz: Nav. dj., 10.

24 BECHRACH Bernard S.: *A History of the Alans in the West*, 10; ALEMANY, Agustí: Nav. dj., 79–80.

25 ALEMANY, Agustí: Nav. dj., 81; BRZEZINSKI, Richard; MIELCZAREK, Mariusz: Nav. dj., 10.

26 Isto, 36; isto, 11.

27 BECHRACH B. S.: *A History of the Alans in the West*, 26–28; BRZEZINSKI, Richard; MIELCZAREK, Mariusz: Nav. dj., 11;

Sl. 5. Nalazi seobe naroda s lokaliteta Đelekovec – Jegeniš, 1 – kratki alanski mač (M 1: 2), 2 – vršak trokrične strelice s trnom (M 1:1,5) (crtež: R. Čimin, snimila: M. Zelenko).

rijeke Rajne. Prema njemu, jedna druga skupina Alana predvođena Goarom istovremeno je prešla Rajnu, pridružila se Rimljanima i trajno naselila u Galiji. Pod Goarom su se povezali s Burgundima, a 451. godine su s njegovim nasljednikom Sangibanom odigrali ključnu ulogu protiv Atila i Huna u prijelomnoj bitci kod Chalonsa. Nakon toga, galski Alani postali su vazali u međusobnim teritorijalnim borbama između Franaka i Vizigota. Kako bi ugušio učestale nemire, Flavije Ecije naseljavao je velik broj Alana u raznim galskim područjima, a posebice oko Armorice i Orleansa.²⁸ Nakon bitke na Rajni dio Vandala, Sveba i Alana naselio je Iberijski poluotok oko 409. godine u pokrajinama Lusitania i Carthaginiensis. Godine 418. poginuo je alanski kralj Atak u borbi s Vizigotima, dio poraženih Alana prihvatio je vandalsku krunu kralja Gunderika, a tim činom na neki je način nestala tamošnja zasebna etnička grupa Alana.²⁹ Mali broj ih je ostao u Hispaniji, a većina je s Vandalima pošla u Sjevernu Afriku 429. godine gdje se kasniji vladari nazivaju „*Rex Wandalorum i Alanorum*“ („*Kralj Vandala i Alana*“).³⁰

Treba napomenuti kako je određeni dio Alana kroz čitavo razdoblje srednjeg vijeka ostao živjeti u brdovitom Kavkazu, a gdje se nazivaju Osetima. Između 9. i 12. stoljeća tamo su formirali mrežu plemenskih saveza koji je postupno evoluirao u Kršćanskom kraljevstvo Alanija. Većina tih Alana potpala je kasnije pod Mongolsko carstvo (1239. – 1277.) s kojim su sudjelovali u invazijama po Europi i Aziji. Godine 1253. franjevački redovnik Vilim Rubruck (*William of Rubruck*, 1220. – 1293.) izvještava o brojnim Europljanima u središnjoj Aziji, među kojima broji 30.000 Alana ustrojenih u kraljevsku stražu (*Asud*) u gradu Dadu, a kasnije ih je u istoj

ulozi vidio i čuveni putnik Marko Polo.³¹ Vjeruje se kako su neki Alani preseljeni na sjever gdje su se spojili s Bugarima i Burtima oko rijeke Volge čime je nastala etnička grupa Tatarsa. Kasniji potomci Alana, koji žive u Rusiji i Gruziji, govore osetijskim jezikom koji pripada sjeveroistočnom dijelu iranske jezične skupine i jedini je ostatak skito-sarmatskog dijalekta, koji se nekoć koristio na većem dijelu crnomorskih stepa i središnje Azije. Suvremeni osetijski jezici su 2 narječja: 1) *Digor*, govorio se u zapadnom dijelu sjeverne Osetije; i 2) *Iron*, koji se govori u ostatku Osetije; a u Mađarskoj je postojala i treća (izumrla) grana *Jász*.³²

Oni su skupina nomadskih skitsko-sarmatskih plemena, nastali vjerojatno kao spoj dijelova raznih iranskih naroda, uključujući Sarmate, Masagete i Sake.³³ Kao plemenski savez, Alani su tijekom vremena došli pod utjecaj raznih kultura. Od 2. stoljeća pr. Kr. nastanjivali su sjeveroistočnu obalu Kaspijskog jezera odakle su prodrli u stepe južne Rusije između Volge i Dona. Na starogrčkom jeziku nazivani su *Alanoi*, a na latinskom *Alani* / *Halani*. Naziv vjerojatno vuče podrijetlo od riječi Al („*veliki, snažni, božanski*“) i perzijskog sufiksa koji označava podrijetlo, a moguće i od staroperzijskog imena *Aryan*. Drugi naziv za Alane bio je *Jasi* (na mađarskom *Jász*, na ruskom *Jasy*, na gruzijskom *Osi*).³⁴

Bili su izuzetni jahači koji su živjeli polunomadskim načinom života. Imali su stada krava, koza, ovaca i konja i boravili u jurutama ili na kolima. Od hrane rado su jeli mliječne proizvode (jogurt, kefir) i meso. Alanski ratnici imali su kompozitne lukove poput Skita, sarmatski dugi dvosjekli mač (*spata*), kratki mač, kamu³⁵ i koplje. Za razliku od ostalih sarmatskih plemena Alani su najradije u boj išli kao laki kopljanici na konjima. Omiljena taktika im je bila, slično kao i kod drugih step-

28 BECHRACH Bernard S.: *The Origin of Armorican Chivalry* // *Technology and Culture* X/2, 1969., 166–171; BECHRACH Bernard S.: *A History of the Alans in the West*, 61–67; ALEMANY, Agustí: Nav. dj., 126–127; BRZEZINSKI, Richard; MIELCZAREK, Mariusz: Nav. dj., 11.

29 POHL, Walter: *Conceptions of Ethnicity in Early Medieval Studies* // *Debating the Middle Ages: Issues and Readings* (ur. Lester K. Little & Barbara H. Rosenwein), Blackwell, 1998., 17.

30 BECHRACH Bernard S.: *A History of the Alans in the West*, 58; ALEMANY, Agustí: Nav. dj., 30; BRZEZINSKI, Richard; MIELCZAREK, Mariusz: Nav. dj., 11.

31 ALEMANY, Agustí: Nav. dj., 153–158.

32 Isto, 5–7.

33 BRZEZINSKI, Richard; MIELCZAREK, Mariusz: Nav. dj., 10.

34 ALEMANY, Agustí: Nav. dj., 1–4.

35 Kama je prvotno bilo japansko i filipinsko oruđe za sjetvu, a postupno se počela koristiti i kao oružje te kao alatka u vježbi karatea. U osnovi nalikuje srpu i sastoji se od jednobridnog povijenog sječiva i drvene drške.

skih naroda, odglumiti bijeg, da bi zatim iznenađeni krenuli u protunapad.

Imena kao što su Alan, Alain, Alanus, Alanis, kao i imena naselja Allainville ili Allaincourt, još i danas svjedoče o nekadašnjem prisustvu Alana u Zapadnoj Europi, posebno u Velikoj Britaniji i Francuskoj.³⁶ Sporno je podrijetlo imena španjolske provincije Katalonije, za koju neki smatraju da je gotsko-alansko.³⁷ Postoji vrlo malo tragova Alana u Portugalu, poput imena dvorca Alenquer što bi na germanskom značilo „hram Alana“ ili „Alana Kerk“, naziv Alaunt još uvijek se nalazi grbu istoimenog grada, kao i Alano koji je korišten za izumrlu pasminu velikog lovačkog i borbenog psa, a vjeruje se kako je pređak njemačkog mastifa i francuske bordoške doge.³⁸ Na Kavkazu postoji prolaz s imenom *Darijal*, od perzijskih riječi *Dar* i *Alan*, što znači „vrata Alana“. Tim je prostorom ovaj nomadski narod često prolazio na svojim pljačkaškim pohodima. I poljski naziv za laku konjicu *ulani*, vjerojatno potječe od Alana, lakih i brzih kopljanika. Prema nekim povjesničarima i ime Rus potječe od alanskog plemena *Ruks-asa* ili od sarmatskog plemena *Roksolana*, srodnog Alanima. U oba naziva krije se stara sjevernoiranska riječ *raokšna*, što bi značilo bijelo ili svijetlo. Slično značenje ima, međutim, i staroslavenska riječ *rusij*, tako da ova teorija nije naišla na veliku podršku u znanstvenim krugovima. Neki pak istraživači poput Relje Novakovića i Miodraga Milanovića smatraju kako su Srbi i Hrvati bili alanska plemena.³⁹ Prema njihovim tvrdnjama, Srbi i Hrvati su prvobitno živjeli sjeverno od Kavkaza, odakle su se u doba hunske najezde preselili u srednju Europu gdje su se vremenom stopili sa Slavenima, a kojima su ostavili svoje ime. To bi naime bila tzv. Iranska teorija o podrijetlu Srba i Hrvata, što je danas uistinu malo vjerojatno.

5. Nalazi rane seobe naroda u Južnoj Panoniji

Huni su krajem 4. i tijekom 1. polovine 5. stoljeća snažno prisutni na području Podunavlja i mađarske ravnice, odnosno Južne Panonije. No, materijalna ostavština često ne dokazuje takvu konstataciju, već su njihovi nalazi rijetki, da ne kažem izuzetno rijetki.⁴⁰ U Hrvatskoj ne postoji mnogo istraženih lokaliteta iz razdoblja Velike seobe naroda, poglavito iz razloga što je u to vrijeme na prostoru Dalmacije i međurječju Save i Drave još uvijek prisutna snažna uprava Zapadnog Rimskog Carstva.

Hrvoje Gračanin u opsežnom radu o Hunima u Južnoj Panoniji (*Pannonia Savia* i *Pannonia Secunda*) konstatira kako se nakon Hadrijanopolske bitke (378.) tu naseljava mješavina etniciteta koju naziva ostrogotsko-alansko-hunska grupa.⁴¹ Dakle, prostor Južne Panonije ipak je donekle podložan prodorima te grupe, pa nam tako i rimski izvori prenose kako su oko 380. godine osvojeni *Mursa* (Osijek) i *Poetovio* (Ptuj), što je natjeralo cara Gracijana da osobno izvidi nastalu situaciju. No, takva federacija mogla je složno djelovati vjerojatno do 401. godine i vandalskog prodora u Reciju predvođenog Alarikom, nakon čega se savez raspada i potom svaka etnička grupa kreće u zasebne pohode i/ili ulazi u neke nove saveze. Huni su u prvoj trećini 5. stoljeća stalno prisutni oko Dunava, najčešće s one strane limesa, u okolici Tokaja (sjeveroistočno od Budimpešte), da bi gotovo čitava Panonija, prema modernoj historiografiji, oko 433. godine formalno potpala pod tzv. Hunsko kraljevstvo. U stvarnosti se to dogodilo nešto kasnije, a vrlo je bitna 441. godina kada je osvojen *Sirmium* (Srijemska Mitrovica) čime su se Huni trajno nastanili na prostoru Rimskog Carstva pa su mogli ostaviti i više materijalnih tragova kao potvrdu svoje prisutnosti.⁴²

36 BECHRACH Bernard S.: *A History of the Alans in the West*, 133–140.

37 BRZEZINSKI, Richard; MIELCZAREK, Mariusz: Nav. dj., 11.

38 BECHRACH Bernard S.: *A History of the Alans in the West*, 118–119.

39 NOVAKOVIĆ, Relja: *Još o poreklu Srba*, Beograd, 1992.; MILANOVIĆ, Miodrag: *Srpski stari vek*, Beograd, 2008.

40 KAZANSKI, Michel: *Les tombes des chefs militaires de l'époque hunnique* // Germanen beiderseits des spätantiken Limes (ur. Thomas Fischer, Gundolf Precht, Jaroslav Tejral), Köln – Brno, 1999., 295, Fig. 1.

41 GRAČANIN, Hrvoje: *The Huns and South Pannonia* // Byzantinoslavica LXIV, Prague, 2006., 29–76.

42 ANDRIĆ, Stanko: Nav. dj., 131–132; GRAČANIN, Hrvoje: *The Huns and South Pannonia*, 33, 41, 50–53, 59–61.

Sagleda li se sinteza Dušana Mrkobrada o arheološkim nalazima seobe naroda na području bivše Jugoslavije objavljene 1980. godine uviđamo kako zapravo raspoložemo vrlo malim brojem tadašnjih nalaza južno od rijeke Drave. Ustvari, tek je nekoliko slučajnih nalaza (nakit, većinom fibule i kopče) pronađeno u Hrvatskoj, i to sjeverno od Drave, točnije u Baranji: Zmajevac, Batina, Kneževi Vinogradi,⁴³ dok je nešto više nalaza pronađeno u istočnoj Srbiji, Vojvodini i poglavito Srijemu gdje su Huni kratko vrijeme boravili. No, i tamo većina nalaza ipak pripada kasnijim Ostrogotima i Gepidima.⁴⁴ U jednom kasnijem radu Zdenko Vinski donosi sve lokalitete i nalaze seobe naroda u kojem je također vidljiv manjak hunske nalaze u većem dijelu sjeverne Hrvatske, s tek nekoliko nalaza u najistočnijoj Slavoniji.⁴⁵

Situacija u Mađarskoj znatno je bolja pa gore navedene povijesne okolnosti potkrijepljuje recipročno obrnuti brojčani odnos arheoloških nalaza hunske razdoblja na lijevoj i desnoj obali rijeke Drave. Kapitalno djelo s mnoštvom hunske nalaze u Mađarskoj objavio je István Bóna 1991. godine.⁴⁶ U radu je obrađen sav tada autoru dostupan i poznat materijal. Posebno se ističe zlatni nakit s dragim i poludragim kamenjem koji govori o visokoj profinjnosti hunske elite, kao i visokokvalitetnoj tehnologiji izrade istog. I tamo izostaju nalazi iz naselja, ali su zato predočeni brojni nalazi s istraživanih grobalja, zajedno sa slučajnim nalazima na sljedećim lokalitetima: Szilágysomlyó, Gelénes, Regöly, Lébény, Csorna, Bátaszek, Pannonhalma, Szekszárd, Lengyeltóti, Keszthely – Téglygyar, Szeged – Nagyszéksós,⁴⁷ Györköny,

Nagydorog, Mezöbéreny, Bakodpuszta, Szeged – Öthalom.

U Torčecu sjeverno od Koprivnice postoji jedinstvena zbirka različitih arheoloških predmeta – to je Zbirka obitelji Zvijerac, već dobro poznata u nacionalnim arheoloških krugovima, pa i šire. U njoj se čuvaju vrijedni i zanimljivi slučajno pronađeni predmeti, većim dijelom iz šljunčara Jegeniš kod Đelekovca i Šoderica kod Botova, a na čijim je pogonima Ivan Zvijerac radio i uslijed toga stvorio obiteljsku zbirku. Osim što je njegova skupljačka strast nagnala arheologe na provođenje brojnih arheoloških iskapanja u okolini Torčeca (Tajana Sekelj Ivančan, Siniša Krznar, Saša Kovačević), isto tako su povremeno iz te zbirke objavljeni pojedini predmeti (Tajana Sekelj Ivančan, Dunja Glogović, Daria Ložnjak Dizdar).⁴⁸ Prilikom izrade popisa i obrade arheoloških materijala za registraciju zbirke pri Ministarstvu kulture RH autor se susreo s 2 predmeta koja su izazvala posebnu pažnju. Riječ je o tzv. hunske oružja ili preciznije konjaničkom oružju seobe naroda; željeznom kratkom maču i vršku željezne trokrilne strelice. Budući da su takvi nalazi u Hrvatskoj iznimno rijetki primjerci oružja, slučajno izdvojeni među tisućama drugih predmeta zbirke, iziskivali su objavu s podrobnijom analizom i razmišljanjima autora.

43 MRKOBRAĐ, Dušan: *Arheološki nalazi seobe naroda u Jugoslaviji*, Beograd: Savez arheoloških društava Jugoslavije, Muzej grada Beograda, 1980., Tab. IV–V.

44 VINSKI, Zdenko: *Arheološki spomenici velike seobe naroda u Srijemu* // Situla – glasnik Narodnoga muzeja u Ljubljani 2 (ur. Jože Kastelic), Ljubljana, 1957.

45 VINSKI, Zdenko: *Rani srednji vijek u Jugoslaviji od 400. do 800. godine* // Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu Vol.5 (1971.), 1972., 47–74.

46 BÓNA, István: *Das Hunnenreich*, Stuttgart: Corvina, 1991.

47 Poseban rad o kvaliteti hunske zlatarstva na primjeru tog nalaza vidi: GIUMLIA-MAIR, Alessandra: *Metallurgy and Technology of the Hunnic Gold Hoard from Nagyszéksós* // Silk Road Journal vol.

11, 2013., 12–37 (dostupno na: <http://www.silkroadfoundation.org/newsletter/vol11/>, 20. 7. 2015.).

48 GLOGOVIĆ, Dunja; MIKO, Slobodan: *Nekoliko brončanodobnih nalaza iz okolice Torčeca pokraj Koprivnice i njihova spektrometrijska analiza* // Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu 18, 2001., 21–31; LOŽNJAK DIZDAR, Daria: *Brončani kotlić iz Drave kod Koprivnice* // Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu 24, 2007., 69–78; SEKELJ IVANČAN, Tajana: *Ranokarolinško koplje s krilcima iz šljunčare Jegeniš kod Koprivnice* // Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu 21, 2004., 109–128; ista: *Još jedan nalaz ranokarolinškog koplja s krilcima iz šljunčare Jegeniš kraj Koprivnice* // Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu 24, 2007., 419–427; ista: *Novi ranosrednjovjekovni nalazi iz šljunčare Jegeniš kraj Koprivnice*, poster: Znanstveni skup „Hrvatska arheologija i Aachenski mir, 812. – 2012.“, 29. 11. – 1. 12. 2012., Zadar, 2012.

5.1. Kratki mač s dvostrukim zarezima

Osnovni podatci:

- njem. Kurzschwert
- eng. Scramasax
- visina: 396 mm
- širina sječiva: 36 mm
- debljina sječiva: 4 mm
- visina trna: 62 mm
- širina trna: 17 mm
- visina 1. zarezima: 8 – 9 mm
- visina 2. zarezima: 6 – 7 mm
- težina: 191 g
- materijal: željezo / kovano
- datacija: kraj 4. / poč. 5. stoljeća
- lokalitet: šljunčara Jegeniš kod Đelekovca
- vrijeme nalaza: 2014.
- oznaka: ZoZ-1201

Mač s karakteristična dva zarezima pripada kratkim mačevima (njem. *Kurzschwert*, eng. *Scramasax*)⁴⁹ koje najčešće koriste konjanici-ratnici kojima je glavno oružje kompozitni luk i strijela ili pak koplje, a takav mač sekundarno je oružje za možebitnu borbu iz blizine. Takav tip kratkog mača prilično je rijedak u Europi pa je dugo vremena ostao nedeterminiran. No, bilo je jasno kako pripada, odnosno karakterističan je uporabni predmet, neke manje etničke grupe iz vremena seobe naroda. Zarezi su najvjerojatnije služili za pričvršćivanje nakrsnice koja je poput onih očuvanih na spatama vjerojatno bila izrađena u kombinaciji plemenitog metala (zlatu) i dragog/poludragog kamenja. Zanimljivo je kako se ti zarezi ne povezuju isključivo s kratkim mačevima, već se mogu – samo jednostruki, i to vrlo rijetko – pojaviti na spatama poput primjerka iz Pastyrskoe na sjevernom Kavkazu, a u blizini kojih se nalazi lokalitet Fljarkovka s 2 kratka mača s jednostrukim zarezima.⁵⁰ Velik broj alanskih nalaza prisutan je na njihovu izvorištu na Kavkazu i Krimskom poluotoku što su u monografiji *Les Alains* objavili Vladimir Kouznetsov i Iaroslav Lebedynsky. U tom je

radu sustavno obrađeno porijeklo i put te etničke grupe od najranijih vremena pa do kasnoga srednjeg vijeka.⁵¹ Prava baza toj sintezi bio je zapravo dugogodišnji zajednički rad dvojica Michela Kazanskija i Anne Mastyko-ve, a riječ je o opsežnom istraživačkom radu o povijesti i materijalnoj ostavštini Alana na njihovu izvorištu.⁵²

Najraniji nalazi kratkih mačeva sa zarezima otkriveni su još krajem 19. stoljeća, a prvu sistematsku obradu s kartom rasprostiranja objavio je rumunjski arheolog Radu Harhoiu 1988. godine.⁵³ Tom ga prilikom tipološki određuje kao „tip Micia“, prema vrlo dobro očuvanom nalazu rumunjskog mača na istom imenom lokalitetu 1976. godine. Tamošnji je mač bio dužine 34,4 cm, a i drugi su tada poznati mačevi bili slične dužine, najviše do 42 cm. U Rumunjskoj je pronađeno još nekoliko sličnih mačeva. Na groblju Pietroasele u blizini Buzăua uz jedan takav mač u grobu se nalazio i srebrni novac Konstancija II (337. – 361.), kovan u Sisciji 351. godine. Vrlo sličan mač pronađen je u ranosrednjovjekovnom naselju Nicolina (Iași), datiranom od 4. do 6. stoljeća, doduše izvan arheološkog konteksta; dok je na groblju Drăgănești (Olt) datiran u široko 4. stoljeće. Svi navedeni mačevi potječu iz zatvorenih grobnih cjelina i nalazili su se u visini pojasa, s desne ili lijeve strane, a vrlo često (gotovo u 90 % slučajeva) dolazili su u kombinaciji s dugom dvosječnom spatom. Treba napomenuti kako od svih poznatih rumunjskih mačeva tek su 2 pronađena u naseljima, ali izvan arheološkog konteksta. Problem oko datiranja mačeva pojavio se nalazom na lokalitetu Ozernos na krimskom poluotoku gdje je u zatvorenoj grobnoj komori pored njega pronađen bogati inventar popraćen novcem cara Licinija (308. – 327.). Tako niska datacija jed-

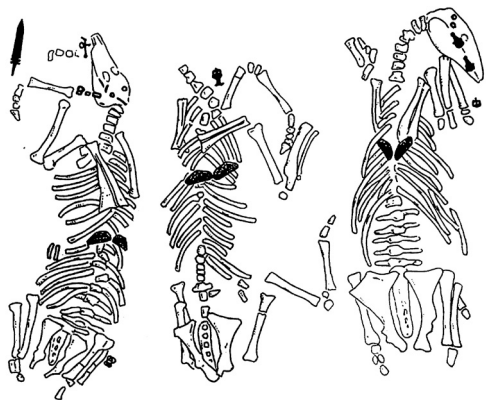
51 KOUZNETSOV, Vladimir; LEBEDYNSKY, Iaroslav: *Les Alains*, Paris, 2005.

52 KAZANSKI, Michel; MASTYKOVA, Anna: *Les Peuples du Caucase du Nord*, Paris, 2003.; isti: *Les Alains sur le Dniepr à l'époque des Grandes Migrations: Le témoignage de Marcien et les données archéologiques* // Gentes, Reges und Rom (ur. Jan Bouzek, Herwig Friesinger, Karol Pieta), Brno, 2000., 210–219; isti: *Les Caucase du Nord et la région méditerranéenne aux 5e-6e siècles* // *Eurasia Antiqua – Zeitschrift für Archäologie Eurasiens* Band 5, Mainz, 1999., 523–573.

53 HARHOIU, Radu: *Das Kurzschwert von Micia* // *Dacia*, n. s., Tome XXXII/1 – 2, Bukurešt, 1988., 79–90.

49 O porijeklu i terminologiji kratkog mača vidi KISS, Attila P.: *Huns, Germans, Byzantines? The origins of the narrow bladed long seaxes* // *Acta Archaeologica Carpathica* XLIX, 2014., 113–116.

50 KAZANSKI, Michel: *Archéologie des peuples barbares*, București: Romanian academy–Institute of archaeology of Iași, Brăila: Editura Istros, 2009., 319, Fig. 41: 8–10.

Sl. 6. Primjer povezanosti konja i kratkog mača. Trostruki ukop osedlanih i opremljenih konja uz koje je priložen kratki alanski mač s dvostrukim zarezima. Abrau – Djürso kod Novorosijska u jugozapadnoj Rusiji

(izvor: BÓNA, István: *Das Hunnenreich*, 169–170, Abb. 24).

nostavno nije bila moguća, što su potkrijepili drugi znatno mlađi nalazi inventara (npr. zrcalo tip Balta – Krainburg), a što je čitav grob datiralo u podmaklo 4. stoljeće. Mač iz Micije Harhoiu tako datira u 2. polovinu 4. stoljeća, dok su nalazi iz mađarskog Potisja datirani u 1. polovinu 5. stoljeća.⁵⁴ Iz gore navedenog vidljivo je kako brojni nalazi u Rumunjskoj govore u prilog datiranju tih mačeva u kraj 4. stoljeća, a pojedini su se pojavljivali uz lokalnu tzv. Mureş – Černjachovsku kulturu čiji je pokretni materijal terminsko-tipološki vrlo dobro razrađen. Iz rimskog izvora *Notitia Dignitatum* doznajemo kako car Gracijan oko 363. godine prikuplja veliku vojsku protiv Alana smještenih u provinciji Daciji (današnja Rumunjska). Do tog je sukoba na kraju i došlo prilikom kojeg je poginuo tribun Vetranije (Amm. Marc. 25, 1, 19).⁵⁵ Negdje u to vrijeme treba smjestiti najranije primjerke tih mačeva.

Nakon Harhoiu, u Rumunjskoj su se pojavila još tri primjerka kratkog mača koja je objavio Erwin Gáll.⁵⁶ Mačevi potječu s područja jugoistočno od Transilvanije, točnije s rumunjskih lokaliteta Târgu – Secuiesc i Chileni. Autor ih pripisuje tipu Micia, odnosno

mačevima s jednim zarezom. U kapitalnom mađarskom djelu o Hunima István Bóna 1991. godine objavljuje tri mača iz mađarskog Potisja (Jászberény, Csongrád),⁵⁷ a još 1979. godine Károly Sági objavio je primjerak iz groblja u Keszthelyju,⁵⁸ s kojim Harhoiu nije bio upoznat. U Podunavlju su autoru članka poznata dodatna tri slučajno pronađena mača: 1) nalaz iz rijeke Ljubljanica (Limberk) kod Velike Račne,⁵⁹ 2) neobjavljeni nalaz iz rijeke Save kod Slavenskog broda⁶⁰ i 3) mač iz Jegeniša u Podravini. Prvi je obradila Veronika Pflaum u diplomskom radu 2000. godine, a čuva se u Narodnom muzeju u Ljubljani; dok su ostala dva do sada bila neobjavljena. Pored toga, treba ponovno naglasiti kako se dio Alana na svom putu prema zapadu trajno se naselio u Galiji (današnja Francuska), o čemu su pisali Bernard S. Bechrach s povijesnog i Jaroslav Lebedynsky s arheološkog stajališta, gdje postoje slični mačevi datirani u 5. stoljeće, ali oni u ovom radu nisu obuhvaćeni.⁶¹

U tipološkom pogledu razlikuju se mačevi s jednim i dva zarezima. Primjetno je kako su mačevi s jednim zarezom mnogo češći nalazi u Sjevernoj Osetiji, jugozapadnoj Rusiji, Krimskom poluotoku, pa nekoliko njih u Rumunjskoj i Mađarskoj ravnici sve do nalaza u Sloveniji. Iz dostupne literature, autoru rada poznata su 25 takva primjeraka, zabilježeni na čak 19 različitih lokaliteta: Mozdok (Sjeverna Osetija/Alanija, 1), Krasnodar – Novokarsuask (jugozapadna Rusija, 1), Abrau – Djürso kod Novorosijska (jugozapadna Rusija, 1), Kerč (Krim/Ukrajina, 2), Inkerman (Krim/Ukrajina, 1), Ozernos (Krim/Ukrajina, 3), Flerovka na Dnjepru (Ukrajina, 1), Kiev (Ukrajina, 2), Telita (Rumunjska, 1), Iasi – Nicolina (Rumunjska, 1), Buzău – Pietroasele (Rumunj-

54 Isto, 79–83.

55 Isto, 86–87.

56 GÁLL, Erwin: *Deux épées scurtes découvertes en sud-est de Transilvanie (Two Kurzschwerter discovered to southeastern of Transylvania)* // *Marmatia* 8/1, 2005., 227–235.

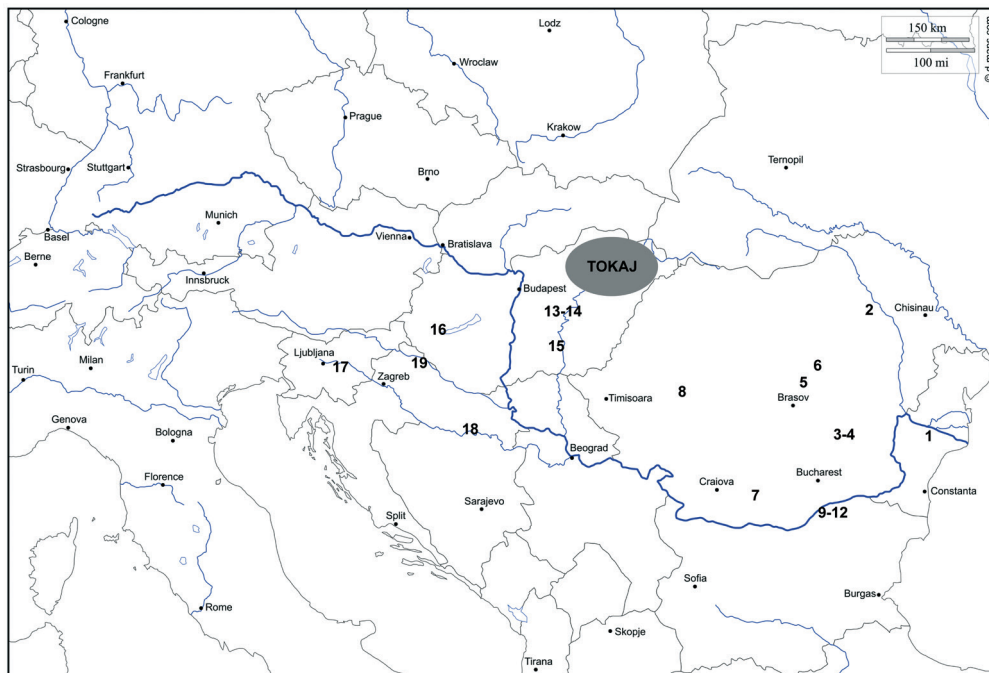
57 BÓNA, István: *Das Hunnenreich*, 82–83, Abb. 30/2, 31.

58 SÁGI, Károly: *A fenékpusztai V. századi vasbucák történeti háttere* // *Arrabona* 21, 1979., 113–115.

59 BITENC, Polona; KNIFIC, Timotej: *Barbarian soldiers on the Ljubljanica // The Ljubljanica – a River and its Past* (ur. Peter Turk), Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2009., 133.

60 Koristim prigodu da zahvalim Ivani Artuković Župan, kustosici Muzeja Brodskog Posavlja, koja mi je ukazala na postojanje takvog mača u arheološkoj zbirci njenog muzeja.

61 BECHRACH Bernard S.: *A History of the Alans in the West*; LEBEDYNSKY, Jaroslav: *La grande invasion des Gaules 407 – 409*, Clermont, 2012.

Sl. 7. Karta rasprostranjenosti kratkih alanskih mačeva sa zarezima u Podunavlju. Rumunjska: 1. Telita, 2. Iasi – Nicolina, 3. – 4. Buzău – Pietroasele, 5. Chileni, 6. Târgu – Secuiesc, 7. Olt – Drăgănești, 8. Hunedoara – Micia; Bugarska: 9. – 12. Borisovo; Mađarska: 13. – 14. Jászberény – Szolnok, 15. Csongrád, 16. Keszthely; Slovenija: 17. Velika Račna – Ljubljana/Limberk; Hrvatska: 18. Slavonski Brod – Sava, 19. Đelekovec – Jegeniš (zradio: R. Čimin).

ska, 2), Drăgănești (Rumunjska, 1), Chileni (Rumunjska, 1), Târgu – Secuiesc (Rumunjska, 1), Hunedoara – Micia (Rumunjska, 1), Jászberény – Szöllödülö kod Szolnoka (Mađarska, 2), Csongrád (Mađarska, 1), Keszthely (Mađarska, 1) i Ljubljana (Limberk) kod Velike Račne (Slovenija, 1). Mačevi s dva zarezima mnogo su rjeđi i autoru je poznato 10 primjeraka na istom prostoru, ali na samo 5 lokaliteta: Tuapše (jugozapadna Rusija, 1), Abrau – Djürso kod Novorosijska (jugozapadna Rusija, 3), Borisovo (Bugarska, 4), Slavonski Brod (Hrvatska, 1), Jegeniš kod Đelekovca (Hrvatska, 1). Od spomenutih 5 lokaliteta, čak 3 su slučajni nalazi, a na grobljima Abrau – Djürso kod Novorosijska u jugozapadnoj Rusiji i Borisovo u sjevernoj Bugarskoj pronađeno je više primjeraka položenih kao grobni prilog. Je li tu riječ o nekoj manjoj skupini koja se od matične etničke grupe odvojila i krenula na zaseban put, ostaje za vidjeti.

5.2. Trokrilna strelica s trnom

Osnovni podatci:

- njem. dreiflügelige Pfpfeilspitzen
- eng. three wing arrowhead
- visina: 83 mm
- širina: 22 mm
- širina krila: 12 – 14 mm
- dužina trna: 23 mm
- širina trna: 4 mm
- težina: 15 g
- materijal: željezo / kovano
- datacija: 5. – 7. stoljeće
- lokalitet: šljunčara Jegeniš kod Đelekovca
- vrijeme nalaza: 2013./2014.
- oznaka: ZoZ-262

Mnogo veći problem u datiranju i etničkoj pripadnosti postoji kod vrška željezne trokrilne strelice s trnom (njem. *dreiflügelige Pfpfeilspitzen*, eng. *three wing arrowhead*).⁶² Na-

62 Fenomen trokrilne strelice povezan je uz Skite još od 7. st. pr. Kr. Usp. PESONEN, Joëlle: *Die dreiflügeligen Pfeilspitzen vom Tell Halaf, Syrien*, Bern: Universität Bern, Philosophisch-historische Fakultät,

ime, iako je u seobi naroda riječ mahom o nomadskoj, konjaničkoj populaciji koja u svojim prodorima koristi kompozitni luk, nalaza vršaka strelica iz tog vremena relativno je malo. Upravo stoga, do danas ne postoji tipološka klasifikacija strelica tog vremena, ali je zato poznato mnogo primjeraka polaganja drvenokoštanog kompozitnog luka u grobove raznih etničkih grupa seobe naroda koji nam neposredno svjedoče o njihovu čestom korištenju.⁶³ Koliko je luk bio značajan u „stepskom načinu življenja“ vidimo primjerice kod Gota u višestoljetnoj narodnoj predaji spominju hunski luk. Tako gotski pisac Jordan, čitavo stoljeće nakon pada Huskog kraljevstva, godine 551. među ostalim opisuje Hune kao „*ljude niskog rasta, brzog kretanja, vješte konjanike širokih ramena koji u trku spretno koriste luk i strijelu...*“ (*Jordanes*, XXXIV, 127–128).⁶⁴ Nadalje, gotski kralj Gizur (*Gissur*) prilikom borbe protiv Huna hrabreći svoje ratnike izjavljuje: „*Mi se ne plašimo ni Huna, niti njihovih lukova*“.⁶⁵

Vrlo lijep primjer ranog huskog pokopa s lukom, trokrilnim strelicama i kratkim mačem pronađen je na lokalitetu Aktöbe II u Kazahstanu.⁶⁶ Datiran je u 3. stoljeće, a sadrži čak 9 vršaka trokrilnih strelica s trnom za nasad. Iako su dosta loše sačuvane, vidljivo je i vrlo značajno što su sve donekle slične, rekli bi „u skitskom duhu“, ali daleko različite. Očigledno ne postoji shema njihove izrade, već je svaka strelica svojevrsan unikatni predmet. Grob u kirgizanskom Kysyl – Adyru uz spatu i kompozitni luk sadrži čak 14 vršaka trokrilnih strelica.⁶⁷ Grob na austrijskom lokalitetu Wien – Simmering dodatno potvrđuje kako huskodobno konjaničko oružje u osnovi čini kompozitni luk, strelice trokrilnog vršaka i kratki mač.⁶⁸ U zaljevu Sirenevaja kod Krasnodara u južnoj Rusiji istražena je huskodobna nekropola gdje se pored kratkog mača s jednostrukim zarezima pojavljuje i jedan vr-

šak trokrilne strelice, a čitava je nekropola datirana u 4. i 5. stoljeće.⁶⁹ Vidljivo je kako strelice 4. i 5. stoljeća postaju veće i teže negoli one ranijih razdoblja u središnjoj Aziji, a postupno se i oblikovno mijenjaju. Vršak strelice iz šljunčare Jegeniš kod Đelekovca, s ukupnom visinom od 83 mm i težine oko 15 g, ne bi pokazivao odlike najranije faze seobe naroda, već nešto kasnijeg razdoblja kada su strelice ipak nešto većih dimenzija. Krila su u ranijim razdobljima romboidnog oblika, dok kasnije taj bikonitet polako nestaje i prelazi u gotovo trouglo oblik ili se pak može bitni bikonitet nalazi na samom dnu krila. Istovremeno vršak strelica s krilcima postaje sve duži, a u 8. stoljeću su već izrazito dugi u odnosu na trn kao što se može vidjeti na primjerku iz Podumaca kod Unešića koju Željko Krnčević tek okvirno pripisuje avarskom razdoblju.⁷⁰

Upravo stoga, ne treba izostaviti niti mogućnost kasnije uporabe, najvjerojatnije u ranoavarsko ili ranoslavensko razdoblje. Primjerice, na avarodobnom groblju Tiszafüred u Mađarskoj među 1.282 istražena groba u kojima velika većina ima neki grobni prilog, pronađen je tek jedan vršak trokrilne strelice s trnom za nasad – grob 776.⁷¹ Pronađena je među potkoljenicama djeteta, a Eva Garam ju smješta u stariju fazu groblja, odnosno vrijeme Prvog avarskog kaganata (567. – 626.). I u ranoavarskodobnom groblju Varpalota strelice su rijetke, a određenu sličnost s podravskom strelicom pokazuje samo jedan primjerak.⁷² To nam možda govori kako najraniji Avari na prostoru Mađarske nisu imali običaj polaganja lukova i strelica u grobove, već je tada bilo primjereno je uz pokojnika položiti koplje. U Slovačkoj je situacija ponešto drugačija. Naime, iskopavanja Zlate Čilinske na groblju Želovce u Slovačkoj pokazala su kako tamošnji rani avaro-sla-

diplomski rad, 2012.

63 BÓNA, István: *Das Hunnenreich*, Abb. 2–6.; KOUZNETSOV, Vladimir; LEBEDYNSKY, Iaroslav: *Les Alains*, 75, 170–171.

64 https://en.wikipedia.org/wiki/Huns#cite_note-56 (5. 7. 2015.).

65 https://sh.wikipedia.org/wiki/Hunski_luk (5. 7. 2015.).

66 BÓNA, István: *Das Hunnenreich*, 169–170, Abb. 3.

67 Isto, 169–170, Abb. 5.

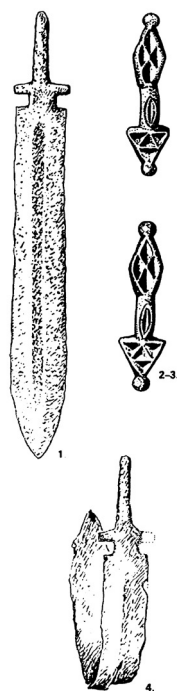
68 KISS, Attila P.: Nav. dj., 116, Fig. 2.

69 KAZANSKI, Michel: *Archéologie des peuples barbares*, 367, Fig. 89: 20, 44.

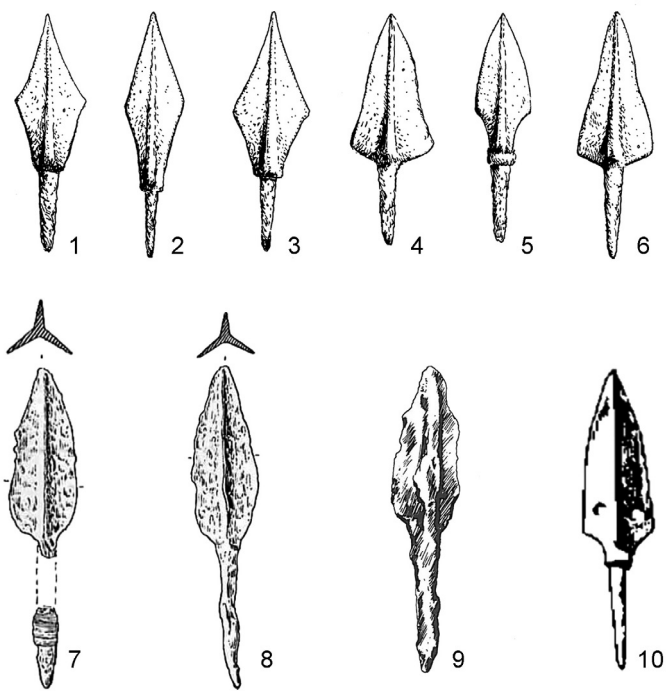
70 KRNČEVIĆ, Željko: *Strelice iz Podumaca kod Unešića. Prilog poznavanju srednjovjekovnog oružja* // *Opvscvla archaeologica* 23–24 (1999 – 2000), 2000., 490, T. 8. 1.

71 GARAM, Éva: *Das awarenzeitliche Gräberfeld von Tiszafüred*, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1995., 350, Taf. 119: 15, Grab 776.

72 BÓNA, István: *Ein frühawarisches Gräberfeld in der Unio-Sandgrube von Varpalota* // *Communications Archaeologicae Hungariae* 2000., 2000., 135, Taf. 1: 12.

Sl. 8. Alanski kratki mačevi s jednostrukim zarezima pojavljuju se zajedno s crnomorskim fibulama na mađarskim grobljima u Jászberényu i Csongrádu (izvor: BÓNA, István: *Das Hunnenreich*, 169–170, Abb. 31).

Sl. 9. Vršci trokrilnih strelica s trnom od 5. do 7. stoljeća na području Mađarske, Slovačke i Kavkaza: 1 – 6 (BÓNA, István: *Das Hunnenreich*, Abb. 7), 7 – 8 (ČILINSKÁ, Zlata: *Frühmittelalterliches Gräberfeld in Želovce*, Taf. XXX: 7, LXIV: 2), 9 (GARAM, Éva: *Das awarenzeitliche Gräberfeld von Tiszafüred*, Taf. 119: 15), 10 (KAZANSKI, Michel; MASTYKOVA, Anna: *Les Peuples du Caucase du Nord*, 186:9).

venski supstrat u grobljima polaže mnoštvo različitih strelica različitih dimenzija i oblika.⁷³ Među 870 istraženih grobova strelice su pronađene u čak njih 53, gdje se prepoznaju 4 osnovna tipa, a ponajviše je vrškova trokrilnih strelica s trnom za nasad.⁷⁴ Možda ponajviše sličnosti imaju vrškovi strelica u grobovima 170 i 263, koje su datirane u 7. stoljeće.⁷⁵ Slavonskoj etničkoj grupi pripisane su neke trokrilne strelice u ukrajinskoj kulturi Penkovka gdje se pored vrškova strelica u obliku lastina repa pojavljuju i trokrilni, među kojima dvije nalikuju strelici iz Jegeniša, a datiraju u raz-

dooblje 6. i 7. stoljeća.⁷⁶ Otrpilihe u isto vrijeme, ili čak nešto ranije, datira se i jedan primjerak vrška alanske trokrilne strelica s trnom pronađena na groblju Borisovo u Bugarskoj.⁷⁷ Podsjetimo li na daleko najveći broj alanskih kratkih mačeva s dvostrukim zarezima upravo u Borisovu, i gore navedeno, očito je kako je datiranje i etničko opredjeljenje podravske strelice sve samo ne jednostavno.

Poradi svega navedenog, autor članka ostavlja širi vremenski raspon datiranja strelice od 5. do 7. stoljeća, zaključujući kako je rađena u „skitskom“ duhu konjaničkih nomadskih ratnika tijekom zrele faze seobe naroda.

73 ČILINSKÁ, Zlata: *Frühmittelalterliches Gräberfeld in Želovce*, Bratislava: Institut Archæologičeskij Nitrienskij Akademij Scienciarum Slovacae, 1973.

74 Isto, 24.

75 Isto, Taf. XXX: 7 (Grab 170), Taf. XLIV: 2 (Grab 263).

76 KAZANSKI, Michel: *Les Slaves. Les origines Ier-VIle siècle après J.-C.*, Paris: Editions errance, 1999., 60: fig 36, 41.

77 KAZANSKI, Michel; MASTYKOVA, Anna: *Les Peuples du Caucase du Nord*, 185, 186: 9.

6. Zaključak

Zbirka obitelji Zvijerac u Torčecu čuva mnoštvo još uvijek nedeterminiranih predmeta, poput ova dva nalaza konjaničkog oružja iz vremena seobe naroda. Neophodno je potrebno valorizirati čitavu zbirku, kao i pojedine predmete, čime bi se stekao novi uvid u položaj i značaj podravskog prostora kroz razna razdoblja, u ovom slučaju kasne antike i ranoga srednjega vijeka. Oba predmeta analizirana u radu pronađena su u šljunčari Jegeniš kod Đelekovca, a koja je podarila daleko najveći broj metalnih predmeta, od kojih je nekoliko ranosrednjovjekovnih (7. – 9. stoljeće) već objavila Tajana Sekelj Ivančan. Ovaj rad doprinos je tom istraživanju. Upravo je taj prostor starog korita rijeke Drave kroz dugu povijest korišten kao riječni prijelaz, a o čemu nam svjedoče i povijesni izvori kasnoga srednjega vijeka. Prilikom prelaska rijeke moglo je doći do gubitka pojedinog oružja, ali je isto tako moguće ovdje riječ o sakralnom prostoru na kojem su ljudi pokapani tijekom kasne antike i ranoga srednjega vijeka. Velik broj istovremenih nalaza, usput spomenimo tek par stremena vjerojatno iste jedinice, ukazuje na mogućnost postojanja groblja koje danas više nije moguće ubicirati jer je prostor devastiran recentnom eksploatacijom građevnog materijala.

Kratki mač s dvostrukim zarezima prema tehnološko-tipološkim karakteristikama pripisuje se etničkoj grupi Alana. Takvi mačevi pronađeni su na više njihovih grobalja u Rumunjskoj i Mađarskoj, a povezuju se uz prisustvo Huna i njihovih saveznika u Podunavlju. Samim time, rumunjski su primjerci datirani u 2. polovinu 4. stoljeća, najveći broj u posljednju trećinu stoljeća, a mađarski se primjerci datiraju u 1. polovinu 5. stoljeća. Ono što zabrinjava jesu dvostruki zarezi, kakvi se ne pojavljuju u rumunjskim i mađarskim grobljima, već samo u južnoj Rusiji i lokalitetu Borisovo u sjevernoj Bugarskoj. Budući da pored podravskog nalaza, u međuriječju Drava – Sava postoji i tipološki srodan nalaz u Slavonskom Brodu, daje se pretpostaviti kako je ovdje možda riječ o posebno odvojenoj skupini koja je u te prostore doputovala južnom obalom Dunava. Time bi se datiranje mača možda moglo spustiti i u sâm kraj 4. stoljeća, ali s time, dakako, valja biti vrlo oprezan.

Mnogo veći problem imamo kod vrška trokrilne strelice s trnom koja sasvim sigurno pripada vremenu seobe naroda, ali nije sasvim poznato kome jer do danas nije izrađena njihova tipologija. Općenito je nalaza takvih strelica relativno malo u srednjem Podunavlju, a vjerojatno je i svaka manja populacija radila vlastite strelice u „skitskom“ duhu nomadskih ratnika. Nekoliko analognih primjeraka nalazimo i u ranoavarodobnim grobljima Mađarske i Slovačke, čime bi ju se moglo datirati u širi vremenski raspon 6. i 7. stoljeća.

Ta su dva nalaza izuzetno vrijedna u nacionalnim i međunarodnim arheološkim okvirima upravo zbog svoje rijetkosti. U čitavom donjem i srednjem Podunavlju poznato je tako 20-ak primjeraka takvih mačeva, među kojima su oni s dvostrukim zarezima poznati u više primjeraka bugarskog Borisova te u dva primjerka u Hrvatskoj (Slavonski Brod – Sava, Đelekovec – Jegeniš). Drugi rumunjski i mađarski nalazi imaju jednostruke zareze, što može i ne mora biti povezano uz istu identitetsku, da ne kažemo etničku, pripadnost. Vršak trokrilne strelice teže je vremenski opredijeliti, ali isto tako predstavlja vrlo rijedak nalaz. Na kraju, treba reći kako upravo takvi nalazi, u izostanku istraženih naselja i grobalja, mogu ukazati na sporedne pravce kretanja ranije i zrele faze seobe naroda, odnosno vremena od 4. do 7. stoljeća.

Summary

Weapons from the Great Migration in River Drava Basin

During the 2nd and 3rd century the Roman Empire was on the top of its territorial, economical, social and cultural prosperity. During that time the first Germanic tribes cross the northern limes. These events are just an introduction to the Great Migration that began in the second half of the 4th century and lasted until the end of the 8th century. The most important ethnic groups that attempted to conquer the Roman Empire were the Huns, Lombard, Easter Goths, Western Goths and Vandals with whom smaller groups of Gepid, Aleman, Sarmat, Herul, Alan and other ethnic groups moved. Their main routes towards the west often went around the River Drava Basin and passed through the great Hungarian step plain. It is known that these nomads did

not found any „archaeologically visible” habitats on their routes so their short-term occupation of space is documented only by rare cemeteries or accidental archaeological finds. The find from the Great Migration are generally quite rare in Croatia, especially the ones from the earliest phase. But, during the last two years, two finds of that period, that are kept within the Zvijerac family collection in Torčec, were found in lake Jegeniš near the village of Đelekovec during the excavation of gravel. One of them is a short iron sword that can, based on certain typological characteristics, be attributed to the Alan ethnic and dated in the end of the 4th and the first half of the 5th century, and the other one is an iron eastern „Skit-Hun” provenience three wing arrowhead with a thorn that can be dated in a wide range between the 5th and the 7th century.

Literatura

- ALEMANY, Agustí: *Sources on the Alans: A Critical Compilation*, Leiden, 2000.
- ANDERSON, J. G. C.: *The Eastern Frontier from Tiberius to Nero* // Cambridge Ancient History X, 1934., 743–780.
- ANDRIĆ, Stanko: *Južna Panonija u doba Velike seobe naroda* // Scrinia Slavonica 2, 2002., 117–167.
- BECHRACH Bernard S.: *A History of the Alans in the West*, Minneapolis, 1973.
- BECHRACH Bernard S.: *The Origin of Armorican Chivalry* // Technology and Culture X/2, 1969., 166–171.
- BIERBRAUER Volker: *Ethnos und Mobilität im 5. Jahrhundert aus archaologischer Sicht: Vom Kaukasus bis Niederösterreich*, München, 2008.
- BITENC, Polona; KNIFIC, Timotej: *Barbarian soldiers on the Ljubljanica* // The Ljubljanica – a River and its Past (ur. Peter Turk), Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2009., 131–135.
- BÓNA, István: *Das Hunnenreich*, Stuttgart: Corvina, 1991.
- BÓNA, István: *Ein frühawarisches Gräberfeld in der Unio-Sandgrube von Varpalota* // Communicationes Archaeologicae Hungariae 2000., 2000., 123–160.
- BRANDT, Miroslav: *Srednjovjekovno doba povijesnog razvitka*, Zagreb: SNL, 1995.
- BRUBAKER, Rogers: *Ethnicity without Groups*, London, 2004.
- BRZEZINSKI, Richard; MIELCZAREK, Mariusz: *The Sarmatians 600 BC – AD 450*, Oxford: Osprey publishing, 2002.
- CURTA, Florin (ur.): *Borders, Barriers and Ethnogenesis. Frontiers in Late Antiquity and the Middle Ages*, Brepols, 2006.
- ČILINSKÁ, Zlata: *Frühmittelalterliches Gräberfeld in Želovce*, Bratislava: Institut Archaeologici Nitriensis Academiae Scientiarum Slovacae, 1973.
- DE GUIGNES, Joseph: *Histoire générale des Huns, des Turcs, des Mongols et des autres Tartares*, Paris: Chez Desaint & Saillant, 1756. – 1758.
- DE LA VAISSIÈRE, Etienne: *Huns et Xiongnu* // Central Asiatic Journal 49/1, 2005., 3–26.
- DOPSCH, Heinz: *Steppenvölker im mittelalterlichen Osteuropa – Hunnen, Awaren, Ungarn und Mongolen*, 2003. (dostupno na: <http://www.sbg.ac.at/ger/samson/rvws2003-04/dopsch2003.doc>, 16. 7. 2009.).
- GÁLL, Erwin: *Două spade scurte descoperite în sud-estul Transilvaniei* (Two Kurzscherwerter discovered to southeastern of Transylvania) // Marmatia 8/1, 2005., 227–235.
- GARAM, Éva: *Das awarenzeitliche Gräberfeld von Tiszafüred*, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1995.
- GEARY, Patrick J.: *Ethnic identity as a situational construct in the Early Middle Ages* // Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien 112, 1982., 15–26
- GIUMLÍA-MAIR, Alessandra: *Metallurgy and Technology of the Hunnic Gold Hoard from Nagyszéksós* // Silk Road Journal vol. 11, 2013., 12–37 (dostupno na: <http://www.silkroadfoundation.org/newsletter/vol11/>, 20. 7. 2015.).
- GLOGOVIĆ, Dunja; MIKO, Slobodan: *Nekoliko brončanodobnih nalaza iz okolice Torčeca pokraj Koprivnice i njihova spektrometrijska analiza* // Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu 18, 2001., 21–31.
- GRAČANIN, Hrvoje: *Ethnicity and Migrations in the Late Antique and Early Medieval Middle Danube Region: Examples Linking the Areas of Modern Croatia and Slovakia* // Slovensko a Chorvátsko. Historické paralely a vzťahy (do roku 1780.) (ur. Stanislava Kuzmová i Alison Ruth Kolosova), Bratislava, 2013., 43–48.
- GRAČANIN, Hrvoje: *The Huns and South Pannonia* // Byzantinoslavica LXIV, Prague, 2006., 29–76.
- GRAFENAUER, Bogo; PEROVIĆ, Dušan; ŠIDAK, Jaroslav (ur.): *Historija naroda Jugoslavije I*, Zagreb: Izdavačko poduzeće „Školska knjiga“, 1953.
- GUNJAČA, Stjepan; JELOVINA, Dušan: *Starohrvatska baština*, Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1976.
- HALSALL, Guy: *Barbarian Migrations and the Roman West, 376 – 568*, Cambridge: Cambridge University Press, 2007., 251–252.
- HARHOIU, Radu: *Das Kurzscherwert von Micia* // Dacia, n. s., Tome XXXII/1 – 2, Bukurešt, 1988., 79–90.
- HARVEY, Bonnie: *Attila the Hun*, New York: Infobase Publishing, 2003.

- KAZANSKI, Michel: *Archéologie des peuples barbares*, București: Romanian academy – Institute of archaeology of Iași, Brăila: Editura Istros, 2009.
- KAZANSKI, Michel: *Les Slaves. Les origines Ier-VIe siècle après J. – C.*, Paris: Editions errance, 1999.
- KAZANSKI, Michel: *Les tombes des chefs militaires de l'époque hunnique // Germanen beiderseits des späntantiken Limes* (ur. Thomas Fischer, Gundolf Precht, Jaroslav Tejral), Köln – Brno, 1999., 293–316.
- KAZANSKI, Michel; MASTYKOVA, Anna: *Les Alains sur le Dniepr à l'époque des Grandes Migrations: Le témoignage de Marcien et les données archéologiques // Genes, Reges und Rom* (ur. Jan Bouzek, Herwig Friesinger, Karol Pieta), Brno, 2000., 210–219.
- KAZANSKI, Michel; MASTYKOVA, Anna: *Les Caucase du Nord et la région méditerranéenne aux 5e – 6e siècles // Eurasia Antiqua – Zeitschrift für Archäologie Eurasiens* Band 5, Mainz, 1999., 523–573.
- KAZANSKI, Michel; MASTYKOVA, Anna: *Les Peuples du Caucase du Nord*, Paris, 2003.
- KISS, Attila P.: *Huns, Germans, Byzantines? The origins of the narrow bladed long seaxes // Acta Archaeologica Carpathica* XLIX, 2014., 111–144.
- KOUZNETSOV, Vladimir; LEBEDYNSKY, Iaroslav: *Les Alains*, Paris, 2005.
- KRŇEVIĆ, Željko: *Strelice iz Podumaca kod Unešića. Prilog poznavanju srednjovjekovnog oružja // Opvscvla archaeologica* 23 – 24 (1999 – 2000), 2000., 487–501.
- LEBEDYNSKY, Iaroslav: *La grande invasion des Gaules 407 – 409*, Clermont, 2012.
- LOŽNJAK DIZDAR, Daria: *Brončani kotlić iz Drave kod Koprivnice // Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 24, 2007., 69–78.
- MAENCHEN-HELFEN, Otto: *The World of the Huns*, Jackson: University of California Press., 1973.
- MIILLENHOFF, Karl: *Deutsche Altertumskunde* II, Berlin, 1892.
- MILANOVIĆ, Miodrag: *Srpskistari vek*, Beograd, 2008.
- MRKOBRAĐ, Dušan: *Arheološki nalazi seobe naroda u Jugoslaviji*, Beograd: Savez arheoloških društava Jugoslavije, Muzej grada Beograda, 1980., Tab. IV – V.
- NOVAKOVIĆ, Relja: *Još o poreku Srba*, Beograd, 1992.
- PESONEN, Joëlle: *Die dreiflügeligen Pfeilspitzen vom Tell Halaf, Syrien*, Bern: Universität Bern, Philosophisch-historische Fakultät, diplomski rad, 2012.
- POHL, Walter: *Conception of ethnicity in Early Medieval studies // Archaeologia Polona* 29, 1991., 39–49.
- POHL, Walter: *Conceptions of Ethnicity in Early Medieval Studies // Debating the Middle Ages: Issues and Readings*, (ur. Lester K. Little & Barbara H. Rosenwein), Blackwell, 1998., 13–24.
- SÁGI, Károly: *A fenékpusztai V. századi vasbucák történeti háttere // Arrabona* 21, 1979., 113–115.
- SEKELJ IVANČAN, Tajana: *Još jedan nalaz ranokarolinškog koplja s krilcima iz šljunčare Jegeniš kraj Koprivnice // Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 24, 2007., 419–427.
- SEKELJ IVANČAN, Tajana: *Novi ranosrednjovjekovni nalazi iz šljunčare Jegeniš kraj Koprivnice, poster: Znanstveni skup „Hrvatska arheologija i Aachenski mir, 812. – 2012.“, 29. 11. – 1. 12. 2012, Zadar, 2012.*
- SEKELJ IVANČAN, Tajana: *Ranokarolinško koplje s krilcima iz šljunčare Jegeniš kod Koprivnice // Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 21, 2004., 109–128.
- SINOR, Denis: *The Cambridge history of early Inner Asia*, Cambridge: Cambridge University Press., 1994.
- SMITH, Anthony D.: *National Identities: Modern and Medieval? // Concept of National Identity in the Middle Ages* (ur. Simon Forde, Lesley Johnson, Alan V. Murray), Leeds, 1995.
- ŠIŠIĆ, Ferdo: *Povijest Hrvata. Pregled povijesti hrvatskoga naroda 600. – 1526.*, Split: Marjan tisak, 2004.
- ŠIŠIĆ, Ferdo: *Pregled povijesti hrvatskoga naroda od najstarijih dana do 1. decembra 1918.*, Zagreb: St. Kuĝli, 1920.
- TAUBLER, E.: *Zur Geschichte der Alanen // Klio* IX, 1909., 14–28.
- THOMPSON, Edward Arthur: *A History of Attila and the Huns*, Oxford: Oxford University Press, 1948.
- THOMPSON, Edward Arthur: *The Huns*, Wiley – Blackwell, 1999.
- VINSKI, Zdenko: *Arheološki spomenici velike seobe naroda u Srijemu // Situla – glasnik Narodnega muzeja v Ljubljani* 2 (ur. Jože Kastelic), Ljubljana, 1957.
- VINSKI, Zdenko: *Rani srednji vijek u Jugoslaviji od 400. do 800. godine // Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* Vol.5 (1971.), 1972., 47–74.
- ZADNEPROVSKIY, Y. A.: *The Nomads of Northern Central Asia After the Invasion of Alexander // History of Civilizations of Central Asia: The Development of Sedentary and Nomadic Civilizations, 700 BC to AD 250* (ed. János Harmatta), Pariz: UNESCO History of Civilizations of Central Asia, vol II., 1994., 448–463.

Internetski izvori

- https://en.wikipedia.org/wiki/Huns#cite_note-56 (5. 7. 2015.).
- https://sh.wikipedia.org/wiki/Hunski_luk (5. 7. 2015.).